

Jordán Gyula

Biztonságpolitikai dilemmák a Tajvani-szoros két partján

A két kínai ország(rész) viszonya a kelet-ázsiai régió egyik neuralgikus problémája, amely külső hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok közvetlen érintettsége miatt akár globális hatásokkal is fenyegethet. Az egyetlen magyar nyelvű, Tajvan történetét feldolgozó monográfia szerzője e bonyolult viszony legutóbbi fejleményeit, főszereplőinek változó politikáját elemzi.

A Kínai Népköztársaság (KNK) és a Kínai Köztársaság (Tajvan) viszonyát az utóbbi évtizedben, különösen 2000 óta, amikor az addig ellenzéki Demokratikus Haladó Párt (DPP) képviselőjében Csen Suj-pien lett Tajvanon az elnök, feszültségek terhelték. Az 1986-ban alakult DPP az önrendelkezés és a függetlenség híveit tömörítette, szemben a Kuomintang (KMT) álláspontjával, amely évtizedeken keresztül az „egy Kína”-elvet vallotta és a két országrész egyesítésére törekedett, természetesen a saját fennhatósága alatt. (Az önrendelkezés a párt jelentős része, de a tajvani közvélemény számára is a függetlenség támogatásával volt azonos.) Peking rendkívüli ellenérzésekkel fogadta Csen megválasztását, és ez az évek során csak fokozódott, amikor Tajvan önállóságának és függetlenségének erősítésére irányuló lépések sorozatára került sor. Az egész folyamat hátterét az 1990-es évektől Tajvanon kibontakozó, látványos és meggyőző eredményeket hozó demokratizálási folyamat képezte. Ilyen eredmények között, hogy az ország sorsát érintő kérdésekben már nem lehet döntenie a népesség többségének véleményével szemben, továbbá a közvetlenül, a teljes választótestület által megválasztott elnök erős legitimitással rendelkezik, nem utolsósorban pedig

az, illetve a demokratizálás felszínre engedett és egyre intenzívebbé tett egy tajvani identitást, amely komoly kihívást jelent minden olyan politikával szemben, amely csak „egy Kínát” – a KNK-t – ismer el.

A tajvani demokratizálódás, az identitás erősödése, vagy az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb fejleménye, a Tajvani-szoros két oldala közötti gazdasági kapcsolatok gyors felfutása a KNK és Tajvan közötti viszony dinamikus elemeit képviselik. Emellett jelen vannak állandó elemek is, mindenekelőtt maga a megosztottság, a KNK ragaszkodása a Tajvan feletti szuverenitáshoz, vagy például az Egyesült Államok megkerülhetetlen szerepe. A dinamikus és konstans, hosszú és rövid távon ható tényezők egyidejű jelenléte nagyon megnehezíti és bonyolítja a kétoldalú viszony és a biztonságpolitikai kérdések elemzését. További jelentős bizonytalansági tényezőt jelent, hogy Tajvanon teljes hatalmi váltás ment végbe: a törvényhozási választásokon az addig is többségben lévő KMT elsőprő győzelmet aratott, a 113 helyből 81-et szerzett meg (71,68%), míg a DPP csak 27-et (23,89%), sőt a 2008. márciusi elnökválasztáson szintén e párt jelöltje, Ma Jing-csiou diadalmaskodott. Rövid távon ugyancsak lényeges befolyásoló tényezőnek számít a pekingi

olimpia, amelynek Kína óriási imázsjavító szerepet tulajdonított, és nem akarta a tajvani feszültség növelésével veszélyeztetni. (Ezért is számít igen kellemetlennek számára a tibeti rendzavarás és a nyomában világszerte kibontakozó tiltakozás.)

Az új KMT-vezetés várható irányultságáról, a KNK-val való kapcsolatokat illető felfogásáról az elnökjelöltségi kampány során kifejtett vélemények alapján alkothatunk képet. Az új elnök mindenekelőtt a Tajvan számára létfontosságú szárazföldi kínai gazdasági kapcsolatok fejlesztésére helyezte a hangsúlyt. Szorgalmazta a gazdasági kapcsolatokat korlátozó intézkedések enyhítését, így a vállalatok szárazföldi befektetésre megszabott 40 százalékos korlátját, a közvetlen utazási és szállítási lehetőségek megteremtését, a szárazföldről beutaztatható turisták számának napi ezerről a közeljövőben háromezerre, majd tízezerre emelését. A KNK-val való általánosabb kapcsolatokat illetően Ma Jing-csiou „három nemről” és „három igenről” beszélt kampánya során: vagyis egyfelől nemet mond a Kínával az egyesülésről folytatandó tárgyalásokra, a „Tajvan függetlenségét” illető sietségre és a status quo megváltoztatására irányuló katonai szándékokra, míg másfelől igenli a békét, a prosperitást, továbbá a méltóságot a „szorosközi” kapcsolatokban és általában a külföldi kötelek bővítésében. (A méltóságot a DPP is hangoztatta, de számára ez elsősorban Tajvan szuverenitásának kódszava volt.) A nemzeti identitás kiemelten kezelt témájában azt hangoztatta, hogy először és mindenekelőtt tajvaninak tekinti magát, és erről meg akarja győzni a közvéleményt is. Egész hangvételéből és programjából világosan látszik, hogy – nem feladva az önállóságot – kevésbé konfrontatív politikát kíván folytatni Pekinggel.

A KNK vezetése az elmúlt években számos alkalommal nyilvánvalóvá tette, hogy

a sok éve megszakadt párbeszéd folytatásának legfőbb akadályát Csen Suj-pienben és a függetlenségre, a status quo megváltoztatására irányuló politikájában látja. A KMT-ben már a hidegháború éveiben is „kényelmesebb” partnert látott Peking, mert a zsigeri gyűlölet ellenére összekötötte őket az egyaránt képviselt – bár ellenkezőleg értelmezett – „egy Kína”-elv, és kimondatlanul is az egypárti diktatúra gyakorlata. A KMT-vel szembeni fogadókészségét Peking már korábban nyilvánvalóvá tette, amikor például 2005-ben fogadta az akkor még ellenzéki párt képviselőit. Ennek a megállapításnak a megalapozottságát az a tény is megerősítette, hogy 2007 decemberében még tajvani katonatisztekkel is kezdeményeztek kapcsolatokat a „nemzet újraegyesítésének” támogatására, Tajvan függetlensége ellen, közvetlenül a tajvani választások után pedig, 2008 áprilisában Hu Csin-tao kínai államfő, pártfőtitkár találkozott Vincent Siew megválasztott tajvani alelnökkel.

Peking: a „kemény keményebbé, a puha puhábbá válik”

A kínai elemzők, politológusok között eléggé általános vélemény, hogy jelentős módosulás, sőt irányváltás észlelhető Hu Csin-tao politikájában elődjéhez, Csiang Cö-minhez képest (ha az utóbbival való összehasonlítást nem is hangsúlyozzák annyira), amely természetesen érinti a Tajvannal való viszonyt is. Pekingben pragmatikusabb, kompromisszumképesebb felfogás vált fokozatosan jellemzővé, ahogy a hatalomátvétel lépései megtörténtek. A Tajvanra vonatkozó politika számos alapvető vonása persze nem változott. A legfontosabbnak tartott „egy Kína”-elv és a hozzá kapcsolt „békés újraegyesí-

tés”, illetve az „egy ország, két rendszer” változatlanul sarokkőnek számít. (Ezek hosszú távú stratégiai jellegét mutatja, hogy az „egy Kína”-elvet először 1954-ben fogalmazták meg, a „békés egyesülést” először 1979 januárjában deklarálták, az „egy ország, két rendszer” pedig hivatalosan először 1983 júniusában jelent meg.) Emellett a KNK továbbra is, ha lehet még az eddigieknél is agresszívebben törekszik Tajvan nemzetközi elszigetelésére, mozgásterének szűkítésére. A „dollárdiplomácia” gátlástalan alkalmazásával igyekszik csökkenteni a Tajvannal még diplomáciai kapcsolatot tartó országok számát (ennek eredményeként ezek száma mára 23-ra apadt), illetve megakadályozni csatlakozását nemzetközi szervezetekhez (sőt, megpróbálta lefokozni Tajvan tagsági státusát a WTO-ban, a WHO esetében pedig még megfigyelői részvételét is megakadályozta). Emellett változatlan intenzitással folytatja a Tajvant fenyegető rövid hatótávolságú ballisztikus rakéták telepítését, melyek száma 2008 elejére meghaladta az ezret.

Ugyanakkor a Tajvan-politikában lényeges kiigazításokra is sor került: feladták az „egyesítés menetrendjét” (a különböző szakaszok dátumaként 2002, 2005, 2007, 2010 és 2020 szerepelt, bár Csiang Cö-min nyilvánosan sohasem mondta ki a végleges döntést), valamint a fenyegetőzés Csiang időszakában alkalmazott taktikáját. A prioritások kiigazításának sorába tartozik az is, hogy bár természetesen nem adták fel, de nem közvetlen feladatként jelölték meg az egyesítést. Ehelyett a tajvani *de jure* függetlenség közvetlennek vélt veszélyének elhárítása került előtérbe. Ennek jegyében fogadták el 2005-ben az elszakadás elleni törvényt, amely „nem békés eszközök” alkalmazására is jogi felhatalmazást adott Tajvan ilyen törekvései-

nek megakadályozására. A függetlenség felé tett lépésnek minősítették az elnökválasztással egy időben tartott referendumat, amely az ENSZ-csatlakozás eldöntésére kérdezett „Tajvan” és nem „Kínai Köztársaság” elnevezés alatt.

Paradox módon egyidejűleg sokkal kisebb hangsúlyt kap a katonai erő használata és a vele történő fenyegetés. A Teng Hsziao-ping óta vég nélkül emlegetett kijelentés – „nem mondunk le az erő alkalmazásáról Tajvan esetében” – 2005 óta szinte eltűnt a szóhasználatból. A Tajvani-szoros közelében évente tartott hadgyakorlatot 2005 óta szintén felfüggesztették. A Tajvan megtámadását szimuláló, kétlőttűekkel és légierővel végrehajtott gyakorlatokat máshol tartották meg, mégpedig a korábban jellemző médiakampány nélkül. Előtérbe került az olyan nem katonai stratégiák alkalmazása, mint a pszichológiai, a jogi és a médiaháború. A tajvani probléma kezelésének eszköztárát kiegészítették gazdasági, kulturális, társadalmi és egyéb nem katonai eszközökkel. Egy 2007. nyárvégi beszédében Hu kijelentette, hogy a hadsereg fő feladata a Tajvannal vívandó háború, de felhívta a figyelmet ennek olyan, súlyos negatív következményeire, mint a gazdasági fejlődés lassulása, különösen a délkeleti tengerparton, Kína külkapcsolatainak meggyengítése, a külföldi befektetések visszaesése, nem is szólva a véráldozatokról és Kína modernizációjának visszavetéséről. Ezek a kijelentések azonban csak a Hu Csin-taóval kapcsolatban feltételezett váltás sorába illesztve foghatók fel óvatosságra intő figyelmeztetésnek. A helyzet ugyanis az, hogy a tajvani kérdést nemzeti érdekei középpontjába helyező kínai vezetés az elszakadás elleni törvénnyel és időnként hisztérikus retorikájával annyira leszűkítette mozgásterét bizonyos esetekre (értsd: Tajvan függetlene-

désének veszélyére), hogy a Hu Csin-tao által említett hátrányok ellenére is szélsőséges eszközökhöz folyamodna.

A kínai elemzők szerint elődjéhez képest Hu Csin-tao sokkal hangsúlyosabban és tudatosabban alkalmazza a „korbács és mézesmadzag” politikáját, amit úgy írnak le, hogy a „kemény keményebbé, a puha puhábbá válik”. Míg az elsöre jó példa a már említett elszakadás elleni törvény, a másodikra a „tajvani honfitársak szívének és értelmének” megnyerésére irányuló különböző intézkedések sorozata. Peking már 2005-ben, az elszakadás elleni törvény elfogadása után ilyen célzatú lépéseket, gesztusokat tett – Lien Csannak, a KMT korábbi elnökének pandákat adtak ajándékba, megnyitották a szárazföldi piacokat a tajvani gyümölcsök előtt és több turista beutazását engedélyezték. Bejelentették, hogy a tajvani diákok ugyanannyi tandíjat fognak fizetni, mint a szárazföldi társaik; enyhítették a kölcsönkorlátozásokat a tajvani üzletemberek esetében és 30 milliárd renminbi kölcsönt nyújtottak számukra; lazították a Kínában dolgozó tajvaniakra vonatkozó korlátozásokat; javasolták, hogy a 2008-as olimpia három versenyt Tajvan rendezze stb. Ez a sorozat 2006-ban és 2007-ben is folytatódott.

Az „egy Kína”-elv ugyan megingathatatlan sarokköve a KNK Tajvan-politikájának, értelmezésében, felfogásában azonban megfigyelhető bizonyos változás: míg eredeti meghatározásában kormányzati kötődésű volt, később területi lett, most pedig népi alapúvá változott. Első megközelítésben a szuverenitás és a kormányzat közötti kapcsolatot hangsúlyozta azzal, hogy „a Kínai Népköztársaság kormánya Kína egyetlen legitim kormánya”. A következő lépésben a terület és a szuverenitás közötti kapcsolat került előtérbe: „Tajvan Kína része” és „Tajvan és a szárazföld egy és

ugyanazon Kínához tartozik”. Az új, népi orientációjú felfogást Hu Csin-tao a 17. kongresszus beszámolójában vetette fel, mégpedig „három közösré” alapozva. Az első ezek közül, hogy „az 1,3 milliárd honfitárs a szárazföldön közös vérvonalban és sorsban osztozik a 23 millió honfitárssal Tajvanon”. A második: „Kína a közös szülőföld minden honfitárs számára a szoros két oldalán, akiknek minden okuk megvan összefogni annak érdekében, hogy óvják és építsék ezt a közös szülőföldet”. A harmadik: „Kína szuverenitása és területi integritása oszthatatlan és bármilyen dolgot ebben a tekintetben valamennyi kínai embernek kell eldöntenie, beleértve tajvani honfitársainkat is”. Ez egyúttal megválaszolója, illetve elutasítója Csen Suj-pien azon állásfoglalásainak, hogy Tajvan sorsáról 23 milliós népességének van joga döntenie. Vagyis Hu szerint Tajvan függetlenségéhez a szárazföld népességének beleegyezése is kellene. Ugyanakkor ez azt is feltételezi, hogy az egyesüléshez viszont Tajvan népének egyetértésére is szükség lenne. A népi elvnek ez az alkalmazása a közös szuverenitás és terület hangoztatásával a két fél között a status quo megerősítéseként is értelmezhető. De beleérthető akár a realitások olyan értelmű tudomásul vétele is, hogy két különböző politikai rendszer létezik a két oldalon.

Ezzel összefüggésben említhetjük az elmúlt években sokat emlegetett „1992-es konszenzust”. Ennek alapja az az állítás, hogy a két fél nem hivatalos szervei nevezetes 1993-as szingapúri találkozásának előkészítése során 1992-ben Hongkongban szóbeli, informális egyetértésre jutottak az „egy Kína”-elvet illetően: mindkét fél az egy Kínához tartozik, de mindegyik fél más interpretációját adja a fogalomnak. Csen Suj-pien kétségbe vonta, hogy ilyen megegyezés létrejött volna, így azt nem is

fogadta el a tárgyalások alapjaként, míg Ma Jing-csiou, illetve a KMT elfogadta mind a létezését, mind az érvényességét. Ez újabb tápot ad Peking reményeinek, hogy az új tajvani elnök alatt felújíthatják a kétoldalú párbeszédet. Kongresszusi beszámolójában Hu nem említette az 1992-es konszenzust, de hangsúlyozta a tajvani probléma békés megoldását. Ennek logikus formája a több évtizedes ellenségeskedést lezáró békeszerződés volna, azonban túl azon, hogy az ehhez vezető út hosszú és fáradtságos lenne, számos politikai akadály is tornyosul előtte. A legfontosabb ezek közül, hogy egy ilyen horderejű döntést, illetve szerződést két olyan nem hivatalos szervezet, mint amely az 1992-es állítólagos konszenzust megteremtette, nem hozhat és nem köthet meg. Ehhez hivatalos kapcsolat felvételére lenne szükség a Peking részéről eddig lehetőleg mindig csak idézőjelben szerepeltetett „tajvani hatóságokkal” – vagyis a kölcsönös elismerésre. Előfeltétel lenne egyrészt az, hogy mindkét fél elismerje: Kína szuverenitása és területe oszthatatlan, másrészt az, hogy egyik fél politikai és jogi rendszere sem gyakorol fennhatóságot a másik felett. Peking eddig nem volt hajlandó tudomást venni a Tajvanon demokratikus módon létrehozott politikai, hatalmi intézményekről.

A paradox helyzet számos más vonatkozásban is tetten érhető a kínai kommuniszták felfogásában. Csak az egyik legkirívóbbat említve: miközben nem léteznek, 1949-ben megszűntnek nyilvánították a Kínai Köztársaságot, mereven ragaszkodnak e köztársaság – általuk szintén elutasított és felszámolt – alkotmányának megtartásához Tajvanon. (Nem szólva arról, hogy alkotmánya általában szuverén államoknak van.) Ennek az a magyarázata, hogy ez az alkotmány természetesen Kína egységére

épül, azt tartalmazza és szimbolizálja. Egy új alkotmány értelemszerűen csak Tajvanra vonatkozna, önállóságát fogalmazná meg. Ezért a demokratizálódás követelményeinek való igazítás csak alkotmánymódosítások, kiegészítések formájában mehetett végbe, az új alkotmány kidolgozásának és elfogadtatásának tervezete Csen Suj-pien részéről a pekingi vezetés határozott tiltakozását és fenyegetőzését váltotta ki.

Végül Hu Csin-tao valós vagy feltételezett irányváltásának egy olyan elemét említem, amely már átvezet következő témakörünkhöz, nevezetesen az Egyesült Államok szerepéhez. Míg korábban Tajvan függetlenséget célzó lépéseire Peking közvetlenül Tajpejjel szemben reagált, addig Hu az ilyen törekvések féken tartására Washingtont ösztönzi nyomásgyakorlásra. Jó példa erre a 2008-as tajvani elnökválasztással összekötött referendum ügye az ENSZ-hez való csatlakozásról. Közbevetőleg érdemes utalni Kína tanulási folyamatának eredményeire a tajvani elnökválasztásokkal kapcsolatban. Míg 1996-ban hadgyakorlatokkal és rakétakísérletekkel, 2000-ben a kínai miniszterelnök szélsőséges hangvételű támadásaival és fenyegetőzésével próbálták befolyásolni – a várttal éppen ellenkező hatást érve el – a tajvani elnökválasztás kimenetelét, addig 2004-ben sem katonai akciókra, sem szóbeli kirohanásokra nem került sor. Kína a 2008-as választáskor is hasonló módon járt el – bár teljes szimpátiáját a KMT jelöltje élvezte – egy meglepő, új kiegészítéssel: a referendum ügyében kommunikéval fordult minden külföldi követséghez, kifejtve arra vonatkozó aggodalmát, hogy ez a függetlenség felé tett lépés, és mint ilyen, a status quo megváltoztatására irányul. A váratlan és meglepő ebben az, hogy Peking most maga internacionalizálta a tajvani kérdést, noha mindig azt hangoztatta, hogy az belügy.

Hu Csin-tao esetében a fentiekben jelzett többféle változtatást elődje időszakához képest nem szabad sem túlértékelni, sem lebecsülni. A módosulások nem érintik a szárazföld és Tajvan viszonyának lényegi elemeit: ezeket illetően egyetlen kínai vezető sem tehet jelentősebb engedményeket. Kína több vonatkozásban is a korábbihoz hasonló merev és paranoid álláspontot foglal el, például Tajvan nemzetközi szerepének kérdésében. Hu változatlanul három tényező erőterében mozog, amelyek mindig is befolyásolták a kínai Tajvan-politikát: Kína belső körülményei (gazdasági, társadalmi, politikai viszonyai és problémái), a Tajvani-szoros túloldalával való viszony alakulása (a tajvani vezetés lépései, a tajvani identitás növekedése, a katonai erőviszonyok stb.), valamint a kínai-amerikai kapcsolatok alakulása.

Washington: „ami zavaros volt, zavarosabbá vált”

Kína természetesen mindig is tisztában volt azzal, hogy az Egyesült Államok közvetlen érintettsége és elkötelezettsége miatt Tajvan problémáját távolról sem tudja kizárólag belügyként kezelni. A kínai vádak szerint egyáltalán a probléma léte is kizárólag az USA beavatkozásának a következménye. Az

Ronald Reagan amerikai elnök 1982-ben biztosította Tajvant, hogy

1. nem fog végső határidőt szabni a fegyverszállításoknak Tajvan részére;
2. nem konzultál Pekinggel a fegyvereladásokról;
3. nem fog közvetítő szerepet játszani a KNK és Tajvan között;
4. nem vizsgálja felül a Taiwan Relations Actet;
5. nem fogja megváltoztatni álláspontját a Tajvan feletti szuverenitást illetően,
6. nem fog nyomást gyakorolni Tajvanra, hogy kezdjen tárgyalásokat Pekinggel.

Egyesült Államoknak mint globális és csendes-óceáni hatalomnak természetes érdeke fűződik Ázsia békéjéhez és biztonságához. A történelmi eredetű kapcsolatokon túl Tajvannal fontos stratégiai, gazdasági érdekek és az utóbbi évtizedek demokratizálódása következtében közös politikai érdekek kötik össze. Az Egyesült Államok a diplomáciai kapcsolatok megszakításakor (1979) egy igen ellentmondásos, de azóta is érvényben lévő és állandó hivatkozási alapul szolgáló belső dokumentumban, a *Taiwan Relations Act*-ben (TRA) kötelezte el magát a tajvani kapcsolatok és Tajvan védelmének biztosítása mellett. Egyik alaptétele, hogy a Tajvant érintő valamennyi kérdés megoldása csak békés úton, Tajvan támogatása és minden nem provokált támadással szembeni védelme mellett lehetséges, beleértve az önvédelméhez szükséges fegyverekkel való ellátását is.

A Bush-adminisztráció Tajvan-politikája indulásakor markánsan különbözött Clintonétól, amelyet Pekinggel szembeni engedékenységkel vádolt. Hivatalba lépését követően kijelentette, hogy bármit meg fog tenni Tajvan védelmében, illetve azért, hogy képes legyen megvédeni magát. Ugyanakkor elkötelezte magát az „egy Kína”-politika és a status quo egyoldalú megváltoztatásának elutasítása mellett. Hangsúlyozta ragaszkodását a TRA-hoz és a Reagan elnök által megfogalmazott hat biztosítékhoz. Ezek mellett a Bush-adminisztráció (tulajdonképpen máig) kitartott azon álláspont mellett, hogy Tajvan államisága megoldatlan probléma, ami éles ellentétben áll Peking felfogásával, mely szerint a sziget Kína része. A belőle levont következtetéssel viszont – vagyis azzal, hogy ennek következtében nem alkalmas az ENSZ-tagságra – már a kínai vezetés is messzemenően egyetért.

Ilyen indulás után jutott el a Bush-adminisztráció odáig, hogy mostanra feszültebb

a viszonya Tajvannal, mint Clinton idején volt. A viszony megromlásának számos oka közül az egyik, hogy sem a mostani, sem egyetlen korábbi amerikai kormányzat nem tisztázta, hogy mit is ért a Tajvani-szorosbeli status quón, amelynek a fenntartásához ragaszkodik. Az „egy Kína”-elv elfogadásának monoton ismételtetése mellett az USA formálisan nem ismerte el a kínai szuverenitást Tajvan felett, és ténylegesen nem határozta meg Tajvan politikai státusát. A TRA ugyanakkor, mint emlékeztetés, leszögezte, hogy valahányszor az Egyesült Államok törvényei „idegen országokra, nemzetekre, államokra, kormányokra” vonatkoznak, illetve azokat említik, abban az esetben az ilyen hivatkozás Tajvanra is kiterjed. Ez ellentmondásban van egyrészt az „egy Kína”-politikával, másrészt felelős amerikai tisztviselők nyilatkozataival.

2007-ben az APEC ausztráliai csúcsertekezletével összefüggésben tartott sajtóértekezleten Dennis Wildes, a Nemzetbiztonsági Tanács ázsiai ügyekért felelős igazgatója például kijelentette: „Tajvan vagy a Kínai Köztársaság... nem egy állam a nemzetközi közösségben”, majd hozzátette: „Az Egyesült Államok kormányának álláspontja az, hogy a KK – a Kínai Köztársaság – egy eldöntetlen kérdés és mint önök is tudják, sok-sok éve eldöntetlen maradt”. A kérdés kapcsán ugyanakkor gyakran utalnak az 1934-ben az Egyesült Államok által is ratifikált montevideói konvencióra, amely az államiség négy kritériumát állapította meg: „állandó népesség, meghatározott terület, kormányzat, képesség arra, hogy kapcsolatokra lépjen más államokkal”. Tajvan, illetve a Kínai Köztársaság kétségbevonhatatlanul megfelel ezeknek a kritériumoknak, beleértve a KNK által legtöbbször emlegetett negyediket is, hiszen Peking minden fenyegetőzése ellenére még mindig 23 állam ismeri el. Nem véletlenül idézik hasonló gya-

korisággal a konvenció 3. cikkelyét: „Az állam politikai létezése független más államok elismerésétől”. Mindezek fényében az Egyesült Államok álláspontjának ellentmondásos, zavaros jellege nyilvánvaló.

Az Egyesült Államok zavarát fokozta Tajvan demokratizálódása is, amelynek rendszerint nagy elismeréssel hódolnak, ugyanakkor konkrét esetekben nyilvánvalóvá válik, hogy konfliktusba kerül az USA külpolitikai érdekeivel. Pekinggel egyetértésre törekedve hozzájárul egy demokratikus ország nemzetközi elszigeteléséhez, nem érti meg a tajvani identitás növekedését, illetve az ebből fakadó megnyilvánulási formákat. Pekinghez hasonlóan élesen elutasította egy új, demokratikus tajvani alkotmány elfogadását, az ország új nevét stb., amelyek mind ennek a sajátos, megkülönböztető identitásnak a kifejeződései. A legkirívóbb példa a már említett, az elnökválasztással egy időben tartott referendum éles ellenzése volt. Azt természetesen Amerikában sem vitatja senki, hogy a népszavazás a népakarat legközvetlenebb kifejezése, így az egyik legdemokratikusabb eszköz. A DPP hatalomra kerülésének kezdetétől alkalmazta a referendum taktikáját, amit világosan Tajvan függetlenségi törekvéseinek szolgálatába állított. (2003 végén referendumentörvényt is elfogadtak. Az ENSZ-referendumot a 2. cikkely alapján rendezték, amely megjelöli azokat a témákat, amelyekről országos vagy helyi népszavazást tarthatnak.) Ennek alapján állította Peking, hogy a referendum a status quo megváltoztatására tett kísérlet.

Tajvan 1993 óta minden évben kísérletet tett, hogy Kínai Köztársaság név alatt csatlakozzon az ENSZ-hez – nem kérdőjelezve meg a KNK-tagságát. A tajvani közvélemény-kutatások mindig azt jelezték, hogy a tajvaniak több mint 70 százaléka egyetért az ENSZ-hez való csatlakozás szándéká-

val. A sorozatos elutasítások után vetették fel, hogy Tajvan elnevezés alatt kérjék a tagfelvételt. A DPP által megfogalmazott népszavazási kérdés a következő volt: „1971-ben a Kínai Népköztársaság helyettesítette a Kínai Köztársaságot az ENSZ tagjaként, Tajvant nemzetközi áruvá téve. Azért, hogy erőteljesen kifejezzük a tajvani nép akaratát és emeljük Tajvan nemzetközi státusát és nemzetközi részvételét, egyetért-e azzal, hogy a kormány a »Tajvan« nevet használva forduljon az Egyesült Nemzetekhez?” (A referendum kiírásához 825–840 ezer támogató aláírásra volt szükség, ami a közvélemény magas arányú támogatása mellett nem jelentett nagy kihívást: a júniusi kezdést követően, már szeptember közepére félmillió aláírás gyűlt össze.)

A KMT a maga részéről – ismerve a tajvani közvélemény álláspontját ebben a kérdésben – nem látta értelmét a referendum elutasításának, ezért arra utalva, hogy az pártválasztási célokat szolgál, helyette a maga „pragmatikus és rugalmas” referendum-változatát ajánlotta: „Egyetért-e azzal, hogy pragmatikus, rugalmas stratégia segítségével az országnak az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való visszatérésre kell törekednie és bebocsátásért kell folyamodnia más nemzetközi szervezetekbe? Más szavakkal egyetért-e, hogy az országnak az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való visszatérésre kell törekednie és bebocsátásért kell folyamodnia más nemzetközi szervezetekbe »Kínai Köztársaság« vagy »Tajvan«, vagy bármilyen más megnevezéssel, ami segítené megvalósítani a kísérletet és biztosítani Tajvan méltóságát?” A két alig eltérő kérdés különbségét Ma Jing-csiou a két párt különböző pozíciójában jelölte meg a status quót illetően. Tulajdonképpen ezt a megközelítést tette magáévá Peking – és nyomában Washington is –, amikor a KMT-referendumot szinte alig bírálták. A DPP

esetében sem magát az „ártatlan” kérdést kifogásolták, hanem a „magyarázó dokumentumot”, amely szerintük felfedte az erőfeszítés igazi szándékát. Érvelésük szerint el akarják fogadtatni, hogy Tajvan egy „szuverén, független ország”, amelynek a „hivatalos neve” „Tajvan”. Ezért a referendum állóközvetben Tajvan függetlenségéről szól. Attól is tartottak, hogy ez nemcsak jelentős politikai lépés, hanem egyúttal jogi lépés is a de jure függetlenség felé, mert egy erős népi legitimálással „Tajvan” fölébe kerül a „Kínai Köztársaságnak”. Kína az utóbbi években alkalmazott gyakorlatának megfelelően ezzel a kérdéssel kapcsolatban is megpróbálta megkönyörkezni a tajvani üzletembereket, szembeállítandó őket a referendummal, mivel úgymond a függetlenségi törekvések súlyosan károsítani fogják a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat. (Bár Kína ebben a relációban a politikától elkülönítve kezeli a gazdasági ügyeket, mint ezt jól tükrözte az 1995–1996-os tajvani válság is.)

Peking nyomvonalán haladva az Egyesült Államok kezdettől fogva ellenezte a referendumat Tajvan név alatt, amit a status quo megváltoztatásával azonosított. Augusztus végén John Negroponte külügyi helyettes államtitkár egy tévényilatkozatban hangoztatta, hogy Amerika Tajvan barátja, ugyanakkor „komoly aggodalmát” fejezte ki a referendum miatt, amit azzal magyarázott, hogy az Egyesült Államok abban a status quo megváltoztatása felé tett lépést lát, amelyet a függetlenség deklarálása felé tett lépésként lehet interpretálni. Más felelős hivatalnokok hasonló szellemben nyilatkoztak, kiemelve, hogy bármilyen, ami a békét és a stabilitást kockáztatja a Tajvani-szorosban, ellenére van az USA érdekeinek, márpedig a DPP-referendum ezek közé tartozik.

Az Egyesült Államok erőfeszítéseket tett – külső szemlélő számára nem sok sikerrel –,

hogy elutasítását megkülönböztesse a hasonló érvekkel operáló Pekingétől, illetve annak a látszatnak az elkerülésére, hogy a KNK intenciói alapján cselekszik. Az USA Tajvan-politikájának három kulcseleme, az „egy Kína”-politika, Tajvan függetlenségének „nem támogatása” és a status quo egyoldalú megváltoztatásának ellenzése közül a hangsúly most főleg az utolsó eltérő értelmezésére került. (Hozzá kell tenni azonban, hogy e kulcselemek egyikének sincs világos, egyértelmű meghatározása az amerikai diplomáciában.) Ezzel összefüggésben szokták idézni James Kelly helyettes külügyi államtitkárnak a kongresszusi meghallgatásán, 2004 áprilisában adott megfogalmazását: „Az Egyesült Államok nem támogatja Tajvan függetlenségét és ellenzi az egyoldalú lépéseket, amelyek megváltoztatnák a status quót, *ahogy mi meghatározuk*. Peking esetében ez azt jelenti, hogy nem használ erőszakot vagy erőszak alkalmazásának fenyegetését Tajvannal szemben. Tajpej esetében megfontoltság gyakorlását jelenti a szoroson keresztüli kapcsolatok minden aspektusának kezelésében. Mindkét fél számára azt jelenti, hogy nem tesznek olyan kijelentéseket vagy akciókat, amelyek egyoldalúan megváltoztatnák Tajvan státusát.” (A szerző kiemelése.)

Az Egyesült Államok tehát egyik fél meghatározását sem fogadja el a status quóról, és ragaszkodik ahhoz, hogy egyik fél se akarja rákényszeríteni saját meghatározását a másikra vagy a nemzetközi közösségre. Mindezt meghatározó fontosságúként hangsúlyozták az ENSZ-referendummal kapcsolatban. Az nem vált világossá, hogy az Egyesült Államok hogyan viszonyul ahhoz a problémához, ami Pekinget talán a legjobban aggasztotta, nevezetesen a választások, referendumok és hasonló lépések hosszú távú hatásához, ami a tajvaniakban elmélyíti és megerősíti az érzést,

hogy nekik kell és lehet meghozni a döntéseket a saját sorsukról, jövőjükéről, és se Peking, se senki más ne mondja meg nekik, mit tegyenek, különösen ne a szoroson keresztüli és nemzetközi témákban.

Az Egyesült Államok növekvő elégedetlenséggel és ingerültséggel szembesült azzal, hogy Tajvan az elmúlt közel egy évtizedben nem tette meg a szükséges erőfeszítéseket védelmének, fegyveres erőinek korszerűsítésére, önvédelmi képességének fokozására. A Bush-adminisztráció – az elnök idézett határozott elkötelezettségének szellemében – bővítette a katonai kapcsolatokat Tajvannal. 2002 elején lehetővé tette – 1979 óta először – a tajvani védelmi miniszter látogatását. A 2003-as tavaszi tajvani hadgyakorlaton vagy húsz amerikai katona vett részt, nem a legjobb benyomásokat szerezve a tajvani hadsereg harci szelleméről és védelmi képességeiről. 2001 áprilisában Bush jóváhagyta Tajvan fegyvervásárlási igénylistáját, amely egyebek mellett nyolc dízel-elektromos meghajtású tengeralattjárót, 12 tengeralattjáró elleni harci repülőgépet (P-3C Orion), 54 tengeralattjáró elleni torpedót (Mark-48), 44 ugyanilyen célú Harpoon cirkáló rakétát, elektronikus rendszereket, négy Kidd-osztályú rombolót stb. tartalmazott. 2002 májusában jóváhagyták támadó helikopterek eladását, és Tajvan a Boeing céggel tárgyalni kezdett 30 darab AH-64D Apache Longbow helikopter szállításáról. Bár emellett számos egyéb katonai berendezés, fegyver vásárlásáról, illetve engedélyezéséről is szó volt, a Kongresszusban és a Pentagonban is növekvő aggodalommal figyelték Tajvan csökkenő elkötelezettségét önvédelme iránt, és a konszenzus hiányát a nemzetbiztonság kérdéseit illetően. Tajvan védelmi költségvetése például 2004-re mintegy 7,8 milliárd USD volt, ami a GDP 2,4, a teljes kor-

mányzati költségvetés 16,7 százalékát jelentette, szemben a tíz évvel korábbi (1994) 3,8, illetve 24,3 százalékkal. Mindez olyan körülmények között történt, amikor a KNK rendkívül dinamikusán, 1989 óta minden évben tíz százalékot jóval meghaladó arányban növelte védelmi kiadásait. Ráadásul Tajvanon 2005-ben és 2006-ban további csökkenés következett be. A negatív, csökkenő trend a védelmi kiadásokban csak 2007-ben fordult meg. (Az elnökválasztási kampányban mindkét jelölt jelezte, hogy a védelmi költségvetés arányát a GDP 3%-ára kívánja emelni.)

A Bush-adminisztráció magas hőfokon induló Tajvan melletti elkötelezettségét az évek során – különböző okok miatt – fokozatos elhidegülés váltotta fel. A viszony végül a Clinton-időszakot idéző mélypontra esett vissza, de van remény a javulásra. Ezt már elindította a 2007 óta ismét emelkedő tajvani védelmi költségvetés, de még jelentősebb ebből a szempontból a Washington számára is nehezen kezelhető Csen Szjupien távozása a hatalomból, és a status quo megszállottjának tekinthető USA-t – Pekinghez hasonlóan – irritáló ENSZ-referendum kudarca. Kína és Tajvan már megindult kapcsolatfelvétele, a békülékenyebb hangnem, az összecsapás közvetlen veszélyének csökkenése a két kínai fél között hozzá fog járulni az amerikai-tajvani kapcsolatok harmonikusabbá válásához is.

Tajpej: az egyetlen fenyegetés – Kína

Természetesen nincs szó olyan idilli állapot várható kialakulásáról, amelyben a kétoldali biztonság egyik legfontosabb, katonai eleme, elvesztenié jelentőségét. Ellenkezőleg, mivel ez a kétoldalú viszony egyik legdinamikusabb tényezője, növekvő figyel-

met érdemel. Még tíz évvel ezelőtt is az elemzők viszonylagos biztonsággal állíthatták, hogy a KNK mennyiségi fölényét a tajvani fegyveres erők minőségi előnye képes ellensúlyozni. A szárazföldi Kína korábban soha nem látott összegeket fordít hadereje korszerűsítésére olyan körülmények között, amikor az ellene irányuló külső fenyegetés hosszú évtizedek óta a legalacsonyabb szinten van. Nem csinálnak titkot abból, hogy a nagyhatalmi státus eléréséhez szükségesnek tartott átfogó nemzeti erő egyik legfontosabb összetevőjének a fegyveres erőt tekintik, de abból sem, hogy fejlesztésének egyik legfőbb oka – és célpontja – Tajvan.

Tajvan számára a legfőbb és tulajdonképpen egyetlen külső fenyegetést Kína jelenti, amely mindig egy időben van jelen a tajvani „honfitársakhoz” szóló szírhangokkal. Tajvan a fegyverkezésben mutatott késlekedés mellett is nagy erőfeszítéseket tett önvédelmi képessége növelésére. Ehhez a katonai vonatkozás minden elemének korszerűsítésére volt szükség a katonai stratégiától a személyi állományig. A katonai stratégia átalakítása Csen Szjupien hatalomra kerülésével kezdődött 2000-tól. A KMT ötvenéves uralma alatt elsősorban a sziget területének védelmére felkészülő hadsereg-centrikus fegyveres erők léteztek. Az új stratégia abból indult ki, hogy egy sűrűn lakott, jórészt városiasodott területen a Kína részéről várható támadás elhárítása kedvezőtlen feltételek közepette és súlyos veszteséggel történne, ezért döntően a légierő és a haditengerészet által végrehajtandó műveleteket át kell helyezni a szorosba, sőt ha szükséges, akkor a szárazföldre. Az új stratégia megvalósításának komoly akadályát jelentik az amerikai fegyvervásárlások nehézségei. További gond, hogy ez a védelmi stratégia korlátozott offenzív elemeket is

tartalmaz, amelyhez azonban az Egyesült Államok nem kíván hozzájárulni. (Egyébként is gondok forrása, hogy a modern fegyverek jelentős részénél az offenzív és a defenzív jelleg határa eléggé elmosódott.)

A lényeges reformok részeként 2002-ben és 2003-ban a tajvani törvényhozás elfogadott egy nemzetvédelmi és egy nemzetvédelmi szervezeti törvényt. Ezek a törvények – az amerikai megoldáshoz hasonlóan – szilárd civil vezetést hoztak létre a hadsereg felett, civil kontroll alá vonták a védelmi politika majdnem minden aspektusát. A civil–katonai kapcsolatokat bővíteni kell, nem létezhetnek egymástól izolálva. Ehhez szükség van kompetens civil káderekre, akik megfelelően felkészültek a védelmi ügyek irányítására.

A hadsereg modernizálása és említett átszervezése időigényes, drága és alapvető változásokat követel a parancsnoki és személyzeti struktúrákban. Ennek egyik lényegi eleme az informatizáció és a túlélésre képes parancsnoki és ellenőrzési rendszer (C4ISR-képességek) létrehozása, amely képes ellenállni a kezdeti csapásoknak és gyorsan helyreállítani hatékony működésképeségét. Létfonosságú a három szolgálat együttműködésének javítása, hiszen különösen a légierő és a haditengerészet nem volt képes egymással megfelelően kommunikálni. Tajvannak fenn kell tudni tartani a létfonosságú tengeri és légi közlekedési vonalakat. A védelem egyik legfontosabb eleme a szárazföldi és légi rakétacsapások kivédése, amelyre természetesen nem létezik tökéletes megoldás, de hatékonyabb, ha egy integrált rendszerről van szó.

Csen Suj-pien első hivatali évében, 2000-ben a hadsereg mintegy 400 ezer sorozott főből állt, akik két vagy három évet szolgáltak. Az érintettek ezt a rendszert

igazságtalannak, szükségtelennek és korruptnak tartották. Egy 2001-es felmérésben a sorozottak mintegy 50 százaléka vélte úgy, ha gazdagabb családból jönne, elkerülhette volna a katonai szolgálatot, és csak 15 százalék tartotta létfonosságúnak a sorozást az ország szempontjából. Csen ezért a sorozási rendszert nem tartotta hatékonynak sem a harckészség, sem a költségvetés felhasználása szempontjából, s ezen túlmenően ebben látta a hadsereg dominanciájának egyik okát a többi szolgálat felett. A kormányzat elhatározta, hogy fokozatosan felszámolja a sorozási rendszert és egy teljesen önkéntes alapú rendszerre tér át. A csapatlétszám több mint 125 ezer fővel csökkent, miközben a sorozottak számára a szolgálati idő 12 hónapra rövidült 2008-tól. A teljesen önkéntes hadseregre való átállás azonban a vártnál nehezebbnek bizonyult: 2008 tavaszáig a 2004-ben elkezdett toborzás csak kevesebb mint 30 ezer önkéntest hozott. Így azt a tervet nem sikerült megvalósítani, hogy 2008-ra a fegyveres erő 60 százaléka már önkéntesekből álljon. A szolgálati idő csökkenése miatt viszont a modern fegyverrendszereket olyan személyzetnek kell működtetnie, amely három hónap kiképzés után szembesül ezzel a feladattal. A hadgyakorlatokon a részt vevő csapatok nemigen tudták igazolni, hogy képesek komplex, összehangolt műveletekre. Az elnökválasztási kampány során Ma Jing-csiou azt ígérte, hogy három-négy év alatt megvalósítja az átállást a teljesen önkéntes haderőre. Az eddigi tapasztalatok azonban nem túl biztatóak, márpedig a Tajvanon már meglévő és beszerezni kívánt modern fegyverzet elegendő számú jól képzett személyzetet igényel. Ennek a modern fegyverzetnek a fő forrása változatlanul az Egyesült Államok lehet, amit Tajvan saját fejlesztései egészítenek ki. Ezek közé tar-

tozik például egy állítólag már évek óta fejlesztett vadászgép, ami „természetesen” kiváltotta Washington bírálatát. Mindezek ellenére ennek és hasonló támadó rendszereknek a fejlesztését Tajvan folytatni fogja.

Kína a tajvani kérdés békés rendezését hangsúlyozza, de sohasem volt hajlandó lemondani az erőszak alkalmazásáról, sőt ezt már törvénybe is foglalta. A körülményeket, amelyek esetén az erő alkalmazásához folyamodna, pontosan nem rögzítették, az ún. vörös vonalak, amelyek átlépése esetén erre sor kerülne, nincsenek világosan meghúzva. Határozatlansága nagy rugalmasságot és mozgásteret ad Pekingnek – válaszlépései formájának, idejének, természetének meghatározásában.

Kína is légierejének és haditengerészetének fejlesztésére és a második tüzérségnek nevezett rakétacsapatokra helyezi a hangsúlyt. Tajvan elleni stratégiájának egyik lényegi eleme az Egyesült Államok reagálásának számbavétele. A két fő módzat: gyors akcióval döntésre vinni a dolgot, mielőtt az USA vagy más országok (az USA-val való stratégiai együttműködés alapján ez elsősorban Japán lehet) reagálhatna, vagy eleve elrettenteni az USA beavatkozását. Utóbbi érdekében egyes kínai elemzők nukleáris rakéták bevetésének lehetőségét is felvetették. (Kína a hasonló ötletek felmerülése esetén rutinszerűen mindig megismétli elkötelezettségét, hogy elsőként nem alkalmaz atomfegyvert.)

Egy lehetséges kínai támadás rakétacsapásokkal indulhatna elsősorban a légvédelmi rendszerek (bázisok, radarállomások, kommunikációs létesítmények stb.) ellen, amelyeket a légi erő deszantcsapatainak stb. támadása követne. Számolnak azonban speciális erők beszűremkedésével, amelyek szabotázsakciókat vagy támadásokat hajtanának végre katonai, gazdasági, politikai létesítmények ellen. (Min-

den támadási tervvel kapcsolatban felmerül a kérdés: vajon hogyan fogja Kína végrehajtani azt az általa állandóan hangoztatott megkülönböztetést, hogy az ilyen erőszakos akció nem a tajvani „honfitársak”, hanem csak a „szeparatista erők”, a haza szent egységére török ellen irányul.)

Hatásaiban legalább annyira pusztítók lennének a nem háborús megoldások, mint például a blokád vagy karantén: ha Kína megkövetelné, hogy minden Tajvanra tartó hajót biztonsági átvizsgálásra kínai kikötőbe kell kísérni. Tajvani kikötőket úgy is tudnának blokkolni, hogy rakétakísérletek céljára lezárt területté nyilvánítanak az odavezető útvonalakat. Még költséghatékonyabb megoldás lehet például aknák telepítése. És végül elvileg létezik a partraszállási invázió, amely azonban a legbonyolultabb, logisztikailag rendkívül intenzív, ezért roppant nehéz katonai manőver. A Tajvan által birtokolt valamelyik kisebb, akár part menti, akár a dél-kínai-tengeren fekvő sziget ellen Kína már jelenleg is képes lenne ilyen akciót végrehajtani, de a nyereség messze nem lenne arányban a politikai kockázattal, ami a nemzetközi ellenállásban, szankciókban öltene testet, és a tajvaniak elidegenítésével járna. Magának Tajvannak az inváziója még nagyobb kockázatot jelentene a valószínű nemzetközi beavatkozás miatt is.

Miközben ezeket a drasztikus megoldásokat sem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, a jelen helyzet szerencsére a békésebb megoldások keresése és a kiszélesedő dialógus felé mutat. Ezek még inkább felerősítik és előtérbe helyezik azokat a széles körű és nagy volumenű gazdasági kapcsolatokat, amelyek éppen az elmúlt időszakban mutattak rendkívüli dinamizmust. A kétoldalú kereskedelem és a tajvani tőkebefektetések volumene első pillantásra megalapozottá teszi a tajvani kormány aggodalmait – és a pekingi vezetés reményeit – a túlzott ará-

nyú függés kialakulására vonatkozóan, amely szükségszerűen elvezet majd valamilyen fajta egyesüléshez. A Kínába irányuló export, Hongkongot is beleszámítva, 2007 végén a sziget exportjának 41 százalékát, a Kínába áthelyezett gyártó–feldolgozó tevékenység értéke az összes teljesítményérték 46 százalékát tette ki ugyanezen időpontban (2003-ban az arány még csak 24 százalék volt). Ezen kívül az információ-technológiai és kommunikációs termékeknek a KNK-ba kihelyezett aránya a 2003-as 45-ről 2007-ben 84 százalékra nőtt. A kiterjedt kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok sokkal inkább kölcsönös függést eredményeznek, s minden potenciális veszély ellenére Kína nincs és egyre kevésbé lesz az egyoldalú zsarolás lehetőségének birtokában. Mindkét félnek vannak ezen a területen ütőkártyái a másikkal szemben, a lényeg azonban az, hogy ezek kijátszására egyre kevésbé fognak ösztönzést érezni.

A mostani enyhülni látszó viszony, a hosszú szünet után folytatódó dialógus ellenére a tajvani kérdés még hosszú ideig a régió egyik legkomolyabb biztonságpolitikai kockázata marad. Kína 2005 óta törvényi szinten is megerősített erőszak-fenyegetése gondoskodik a feszültség fenntartásáról. Ma Jing-csiou kész ugyan az olyan engedelményekre, mint a közvetlen utazási, szállítási, kereskedelmi kapcsolatok létesítése, az idegenforgalom bővítése, a kínai befektetések megkönnyítése és ösztönzése, az érdemi politikai kérdésekről folyó tárgyalásokat ő is a Tajvant fenyegető rakéták eltávolításához, vagy számuk érdemi csökkentéséhez köti. Márpedig Kína nem azért telepített máig mintegy 1400 taktikai ballisztikus rakétát és vagy 190 cirkáló rakétát a szoros mentén, hogy csökkentse a Tajvanra nehezedő nyomást. Vitathatatlan azonban, hogy az erő alkalmazása veszélyének elodázása is jelentős eredmény. ■

Irodalom

- Brookes, Peter: U.S.–Taiwan Defence Relations in the Bush Administration. *Heritage Lectures*, No. 808. The Heritage Foundation. November 14, 2003.
- Chu Shulong – Guo Yuli: Change: Mainland's Taiwan Policy. *China Security*, Vol. 4. No. 1. Winter 2008.
- Jordán Gyula: *Tajvan története*. Kossuth. Budapest, 2005.
- Kan, Shirley: Major U.S. Arm Sales Since 1990. CRS (Congressional Research Service). *Report for Congress*. Internet, Updated January 8, 2008.
- Lin, Chang Pin: More Carrot Than Stick: Beijing's Emerging Taiwan Policy. *China Security*, Vol. 4, No. 1. Winter 2008.